

GRAŽVYDAS BALČIŪNAITIS

Pasvalio krašto muziejus

Laisvės kovos Pasvalio krašte: žmonės ir faktai

Prasidėjus partizaniniam judėjimui, Pasvalys dar priklausė Biržų apskrīčiai. Čia nuo pat pirmųjų sovietinės reokupacijos dienų telkėsi gana dideli partizanų būriai. Laisvės kovos šiame krašte turėjo savo specifiką. Čia anksčiausiai sugrįžo „išvadotojai“, su Aukštaitija siejamos ir pirmosios partizanų kovos. Biržų krašto partizanų struktūriniai daliniai veikė savarankiškai, nepriklausė 1949 m. įkurtam Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiui (LLKS). Taip atsitiko dėl ryšių su aukščiausia pasipriešinimo vadovybe trūkumo. 1947 m. buvo įkurta Dariaus ir Girėno apygarda, kurioje kovojo ir Pasvalio krašto vyrai. Apygarda egzistavo labai neilgai. Joje veikę partizanai tik 1951 m. prisijungė prie LLKS Vyčio apygardos, buvo įkurta Sierakausko (vėliau pavadinta Pilėnų) tėvūnija. Daugiausia mūsų krašto vyrų būrėsi Algimanto (1950 m. įjungta į Vyčio apygardos Žaliojoje rinktinėje, kuri veikė Žaliojoje girioje.

Žymesnieji partizanų vadai Pasvalio krašte buvo kapitonas Petras Paltarokas (Joniškėlio partizanai), broliai Povilas ir Jonas Žiliai (Daujėnai), leitenantas Kazimieras Pažemeckas (Saločiai), Petras Tamošiūnas (Krikliniai), Jonas Alenčikas (Pasvalio valsčius).

Šiuo metu nemažoje dalyje mūsų krašto kaimų yra paminklų, kuriuose įamžintos žuvusių kaimo kovotojų pavardės. Daugelis jų žuvo po vieną, mažomis grupelėmis, išduoti, susekti prieš, netekę galimybės pasislėpti. Pasvalio krašte nebuvo tokių galimybių kovai kaip Pietų Lietuvoje, tačiau keli didesni mūšiai įvyko ir mūsų žemėje arba arti jos. Tai buvo 1945–1946 m., kai partizaninis judėjimas buvo pats aktyviausias.

Partizaninio karo kautynės Pasvalio krašte

„Mirties griovio“ spąstai Leliškiuose

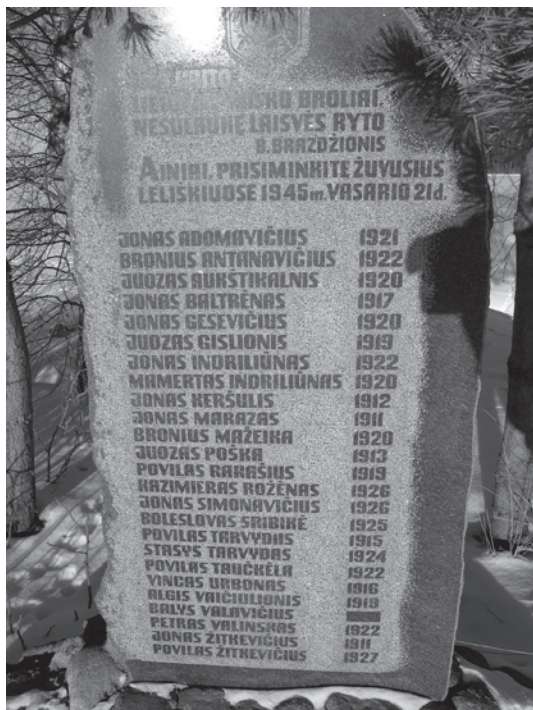
1944 m. rudenį Krinčino valsčiuje susibūrė partizanų būrys „Laisvė“, kuriam vadovavo Vytautas Šatas iš Berčiūnų kaimo. Beveik šimtas vyrų apsistojo Varžų kaime. 1945 m. vasario 20 d. partizanai tvarkingai išžygiavo iš kaimo. Mūšio dalyvis Antanas Adomavičius po daugelio metų atkartoto būrio vado žodžius: „Vyrai, būkit ramūs, nenusiminkit. Mūsų tėvai 1918 metais tokių ginklų kaip mūsų neturėjo, ir tai karą laimėjo. Ir mes laimėsime. Pavasarį baigsis karas ir kiekviena valstybė atsitrauks prie savų rubežių, be to, dar mums Vakarai, Amerika padės ir mes būsime laisvi, tik turėkime kantrybės.“¹

Žmonės kalbėjo, kad aplinkiniuose kaimuose siautėja girti Pabiržės stribai, ketinantys patikrinti sodybas, kuriose naktį garsiai lojo šunys. Rytą partizanų sargyba pranešė apie keliu artėjančias porą rogių ginkluotų vyrų. Išlikti nepastebėtiems nepavyko ir įvyko susišaudymas. Supratę, kad partizanų daugiau, stribai leidosi bėgti Pabiržės pusėn, bet buvo nukauti, išsigelbėjo gal tik pora.

Tuo metu partizanai susirinko prieš paliktus ginklus, šaudmenis ir skubiai traukėsi į Pasvalio pusę. Apsistoję beržynėlyje Leliškių kaime, sužeistuosius nuvežė į kaimą pas žmones. Besiilsint pasirodė lėktuvas, žemai apsuko ratą ir dingo. Paaiškėjo, jog tai buvo priešų žvalgyba. Netrukus žvalgai pranešė, kad mišką supa kariuomenė. Trauktis nebebuvo laiko, prasidėjo mūšis. Tik vakarop partizanams pavyko prasiiveržti iš apsupties į Guodžių mišką. Tie, kurie mėgino trauktis grioviu, žuvo nuo kryžminės ugnies. Vietiniai žmonės tą griovį praminė „mirties grioviu“. Leliškių kautynėse žuvo 25 partizanai². Trys buvo nuvežti į Krinčiną ir išniekinti, kiti – į Pabiržę. Priešo nuostoliai liko nežinomi. Žmonės kalbėjo regėję du sunkvežimius nukautųjų. 2001 m. prie „mirties

¹ A. Adomavičius, Leliškių mūšis, *Biržiečių žodis*, 2015 m. gegužės 15 d., p. 4.

² Ten pat.

Leliškių mūšyje žuvusių partizanų pavardės įamžintos paminkliniame akmenyje. 2013 m. G. Balčiūnaičio nuotr.

griovio“ partizanų artimųjų rūpesčiu pastatytas paminklas su visų žuvusiųjų pavardėmis. Tarp jų – ir rašytojas Mamertas Indriliūnas.

Didysis penktadienis Girelės miško stovykloje

1945 m. pavasarį Joniškėlio valsčiaus Girelės miške buvo apsistojusi gerai organizuota Šiaurės Lietuvos armija, vadovaujama leitenanto K. Pažemecko. Miške partizanai įsirengė bunkerius, aplink juos – apkasus ir užtvaras iš nupjautų medžių. Kovo pabaigoje, priešvėlykinį Didįjį penktadienį, nuo Šiaulių pusės į Joniškėlį atriedėjo keli traukinių sąstatai su kareiviais. Pasak liudininkų, jie atsivežė net patrankų, kurias sustatė miestelio sode. Žmonės gūžčiojo pečiais ir spėliojo, kas čia

bus. Ilgai laukti nereikėjo. NKVD kariuomenė puolė Girelėje įsitvirtinusių partizanų. Mūšis tęsėsi beveik iki saulėlydžio. Vyrų atlaikė net tris gausesnio priešų bandymus užimti apkasus, patys prarado porą kovos draugų. Šiose kautynėse dalyvavo Pasvalio krašte gimęs partizanas – poetas Bronius Krivickas. Naktį partizanai apleido savo įtvirtinimus, nes iš ryto galėjo vėl prasidėti puolimas, o šovinių beveik neliiko. Girelės mūšyje žuvo kelios dešimtys enkavedistų. Vakare dviem sunkvežimiais juos atvežė į miestelį. Po to kelias savaites apylinkių miškus ir kaimus šukavo daugybė NKVD kareivių. Nušautus gal šešis pabėgusius partizanų jie numetė miestelio turgaus aikštėje³.

1945 m. vasara Girelės partizanams teko sunki, kita vertus, tai buvo savotiškas partizanų sąjūdžio pakilimo laikotarpis. Partizanai buvo tokie drąsūs, kad netoli savo bunkerių, pamiškėje prie Valdeikių kaimo, įrengė „Miško lentą“ su partizanų skelbimais, įspėjimais, baudomis, raginimais sribams pasiduoti su ginklais ir dokumentais. Rugpjūčio mėnesį apie 100 partizanų iškilmingai prisiekė kovoti dėl Lietuvos laisvės⁴.

M ū š i s A ž a g ū – E i m u l i š k i o m i š k e

1945 m. kovo pradžioje NKVD divizija pradėjo puolimą prieš Pušaloto, Pasvalio, Žaliosios girios partizanų Panevėžio apskrityje. Persekiojami partizanai pasitraukė į Ažagų–Eimuliškio miškus. Apie 350 partizanų įsirengė tris stovyklas. Kovo 27-osios rytą jas puolė trys NKVD vidaus kariuomenės batalionai ir specialus dalinys (apie 800 žmonių). Atkaklios kautynės vyko tai vienoje, tai kitoje didelio miško vietoje. Vakarop, jau sutemus partizanai sugebėjo prasiveržti Pakruojo link. Mūšyje dalyvavęs J. Juška prisiminė, kad jėgos buvo nelygios. Priešas buvo ginkluotas moderniais ginklais, po mišką važinėjo tanketėmis, virš medžių

³ A. Garliauskas, Partizanų laikai, *Joniškėlis*, sud. E. Petrovas, A. Garliauskas, Vilnius, 2007, p. 324.

⁴ Ten pat, p. 314.

skraidė lėktuvas, o kvartalinėse linijose buvo išdėstę kulkosvaidžius. Be to, jų buvo 10, o gal 20 kartų daugiau nei partizanų⁵. Juos gelbėjo gerai pažįstamas miškas – kiekvienas kelmas, kiekvienas krūmelis. Puolimas buvo netikėtas, todėl atsitraukti nebebuvo laiko, reikėjo ruoštis gynybai.

Skaičiuojama, jog mūšyje žuvo iki 80 partizanų. Okupantų ataskaitose užfiksuota informacija apie 120 aukų nėra pagrįsta. Rusams atiteko 7 kulkosvaidžiai, 30 šautuvų, 5 automatai, 7 pistoletai, 34 granatos, granatsvaidis ir daug dokumentų. Priešo nuostoliai neaiškūs, nes jie saviškius sužeistuosius bei nukautuosius susirinko ir išsivežė mašinomis⁶.

Naktį vietiniai žmonės skubėjo į mišką ieškoti savųjų. Žuvusiųjų palaikus slapta parvežė namo, paslėpė po šiaudais ar pridengė medžių šakomis ir laukė tinkamo laiko juos palaidoti. Dalis palaikų liko gulėti miške, nes jų artimieji nieko nežinojo apie įvykusį mūšį. Vėliau Smilgių miestelio valdžia įsakė žmonėms surinkti likusius palaikus ir palaidoti Dragonių kaimo kapinaitėse, kad neplistų ligos. Taip 1945 m. balandžio 2 d. broliškame kape atgulė 21 nežinomas partizanas. Net ir sovietmečiu kapai buvo prižiūrimi, sodinamos gėlės. 1989 m. pastatytas paminklas Ažagų–Eimuliškio mūšyje žuvusių partizanų atminimui.

Mirtinas sproginas Kantariškių klojime

Pasvalio valsčiaus Kantariškių kaime Čirvinskų sodybos klojime buvo partizanų slėptuvė. 1946 m. žiemą joje apsistojo Žadeikių partizanų būrio vadas Jonas Alenčikas-Dragūnas ir Jonas Indrišiūnas-Pušelė. Vasario 16-ąją slėptuvę netikėtai apsupo Pasvalio valsčiaus NKVD poskyrio pareigūnai. Partizanai grėsmės akivaizdoje susisprogdino. Žuvo abu minėti vyrai ir sodybos šeimininkas Jonas Čirvinskas. Nuostolių patyrė ir priešai: vienas žuvo, kitas buvo sužeistas. Įvykio aplinkybės nėra aiškios. Manoma, kad slėptuvę išdavė pats J. Čirvinskas. Jis

⁵ 2005 m. kovo 27 d. sukanka 60 metų, kai įvyko Ažagų–Eimuliškio mūšis; prieiga per internetą: <http://genocid.lt/datos/azagu.htm> [žiūrėta 2018 04 15].

⁶ Ten pat.

buvo partizanas, 1946 m. legalizavosi, tačiau kankinamas neišlaikė ir atvedė sribus neva pasiimti ginklo. Artėdamas prie bunkerio dar spėjo garsiai perspėti ten esančius vyrus ir, vos pravėrus klojimo duris, šie detonavo sprogmenį. Žuvusiųjų kūnai buvo atvežti ir numesti Pasvalio turgaus aikštėje prie bažnyčios. Užkasimo vieta nežinoma. Partizanų žūties vietoje pastatytas tipinis atminimo ženklas.

Brolių žūtis Jurgeniškių kaime

Daujėnų valsčiaus Baluškių kaimo ūkininkų Pyragių šeima pokario laisvės kovose neteko trijų sūnų. Vienintelis Jonas Pyragius, žinomas tarpukario Lietuvos aviatorius, mirė emigracijoje Australijoje. Daugiausia žinoma apie Antano ir Povilo Pyragių žūtis aplinkkybes. Apie jas dar 1991 m. papasakojo buvęs jų bendražygis Petras Rinkūnas-Vilkas. Jo atsiminimai publikuojami knygoje „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“ (3 dalis, Vilnius, 2001, p. 188–189). Jis pasakojo, kokia dramatiška buvo paskutinė kova: 1946 m. broliai su partizanų būriu laikėsi Girelės miške prie Joniškėlio. Žygio metu, vasario 22-ąją, apsistojo nakvynei Daukšų sodyboje Jurgeniškių kaime. Čia juos vakarop ir užklupo NKVD kareiviai (pranešė seklys). Apsuptoje sodyboje mūšis tęsėsi tris valandas. Pyragiai iškart paklojo du vidun įsiveržusius priešus, o jų ginklais toliau „šienavo“ pro langą ir duris. Broliai slėpėsi sandėliuke prie tvarto, todėl juos saugojo storos mūro sienos ir malksnomis (skindeliais) dengtas stogas, kurių negriebė net padegamosios kulkos. Rusų mesta vidun granata užstrigo lango grotelėse... netrukus ji sprogo prieš pozicijose, nes pačiupę sprogmenį partizanai sviedė atgal.

Vis dėlto pastatas užsidegė ir pradėjo griūti, viduje kovojantys vyrai buvo pasmerkti. Tikslī mirties priežastis neaiški, tačiau į Pasvalį buvo išvežti apdegę Pyragių kūnai. Šalia gulėjo Mykolas Pranka, anksčiau kovojęs miške. Šįkart jis netoliese kirto malkas ir Daukšų namuose užsibuvo atėjęs atsigerti vandens. M. Pranką nušovė išėjusį iš sodybos

pakeltomis rankomis. Nepasigailėjo ir senelio Vaitiekūno, vežusio žabų vežimą į namus. Čia pat nušovė paėmė arklį su rogėmis, sukrovė laonus ir nuvežė iki ant kelio laukiančių sunkvežimių. Krovinio būta nemenko, nes Pyragiai pasiuntė į nebūtį grupelę užpuoliku. Beje, sodybos šeimininkas Jonas Daukša tą dieną užtruko turguje, žmoną jau anksčiau buvo nužudę sribai, o namuose palikę trys vaikai, laimei, išsilakstė ir liko gyvi⁷.

Aikštėje prie bažnyčios sumesti partizanų kūnai baugino žmones. Retas drįso prieiti arčiau, net ir žinodamas, kad ten gali būti artimųjų. Pyragių dukterėčia Nijolė Bukelskienė pasakojo, kaip jų sesuo Ona Pyragytė pasiryžo įsitikinti, ar tikrai broliai žuvo. Atsisveikinusi su giminėmis („galiu negrižti“), apsitaisiusi ubagėle ji pėsčia iš Pumpėnų atėjo į Pasvalį. Lėtai praeidama aikšte sesuo atpažino Antaną ir Povilą. Užduotis nebuvo sunki, mat ant grindinio tąkart gulėjo tik trys kūnai, visi atvežti iš Jurgeniškių. Siaubingai skaudėjo širdį, tačiau išsiduoti buvo pražūtinga. Tuo labiau, kad motina Salomėja Pyragienė jau buvo ištremta į Sibirą 1941 m. birželį⁸.

Po kurio laiko kūnai dingo. Iškart pasklido gandas, kad šaltą tų metų žiemą sribai nesivargino kapoti įšalą ir kūnus užkasė čia pat prie bažnyčios, už tvoros, paupyje, kur buvo pilamos šiukšlės ir rudeniniai lapai. Niekas tikrai nežinojo, kaip yra iš tiesų. Laikas paslaptį užklojo dulėmis... Minėtasis P. Rinkūnas atsiminimuose neužsimena apie Pyragių užkasimo ar palaidojimo vietą. Ir tik praėjus šešioms dešimtmečiams, prieš pat mirtį, jis prisitarė, kad kūnai buvo užkasti ant Lėvens kranto. N. Bukelskienė pasirūpino, kad spėjamoje vietoje būtų pastatytas tipinis partizanų atminimo ženklas. Vis dėlto greičiausiai Pyragių kūnai buvo išvežti ir užkasti kur nors už miesto. Paupyje jie galėjo būti užversti šiukšlėmis tik laikinai, tarkim, iki pavasario. Tai pernelyg atvira vieta. Be to, per 70 metų žemė Lėvens pakranteje buvo judinama ne sykį, keitėsi reljefas, ypač statant naująjį tiltą. Būtų pasirodę bent

⁷ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, d. 3, Vilnius, 2001, p. 189.

⁸ Nijolės Bukelskienės susirašinėjimas su Pasvalio rajono savivaldybės administracija.

menki nežinomos kapavietės pėdsakai. Todėl ant ženklo iškaltas įrašas liudija partizanų išniekinimo, o ne užkasimo vietą. Tačiau tai nesumenkina jų atminimo įamžinimo⁹.

Priešo gudrybė pražudė partizanus

1946 m. vasario 23 d. didelis susidūrimas įvyko Uniūnų kaime, ties kuriuo anuomet susijėjo Joniškėlio ir Linkuvos valsčiai. Viskas prasidėjo, kai Nakiškių kaimo sodyboje sribai atsitiktinai pastebėjo partizanus. Kilo susišaudymas, kuriame krito penki sribai, vienas buvo sužeistas, dar vienas pabėgo. Partizanai pasitraukė, tačiau netrukus jų pėdsakais pajudėjo būrys enkavedistų. Pasiekus Grūžių mišką, jų kelyje pasirodė rogės, prikrautos malkų. Nelemtas sutapimas – važnyčiojo būta partizano. Jis šoko iš rogių ir nubėgo per mišką. Enkavedistų būta irgi ne kvailų. Paleido arklį eiti, o patys nusekė iš paskos. Arklys, tempdamas malkas, pasiekė savo sodybą ir pasuko į kiemą. Enkavedistai greitai apsupo sodybą ir prasidėjo susišaudymas. Jam užsitęsęs priešai sulaukė pastiprinimo iš Vaškų, o Joniškėlio sribai ilgai ruošėsi ir į mūšį nespėjo. Galop sodyba buvo padegta ir partizanai buvo pasmerkti. Žuvo nuo 19 iki 23 kovotojų¹⁰.

Iš lavonų buvo visaip išsityčiota. Iš pradžių juos atvežė ir sumėtė ratu Joniškėlio centre apie tvorelę aikštės viduryje, priešais NKVD būstinę. Liudininkų teigimu, buvo 16 nukautų partizanų, daugiausia iš Valdeikių kaimo. Vėliau, kai kūnai sušalo, enkavedistai juos sustatė apie tvorelę. Taip sustingę lavonai stovėjo savaitę, o gal ir ilgiau. Vėliau sugalvojo juos užkasti. Nuvežė prie Girelės miško ties Austakynės kaimu, tačiau sušalusios žemės nė vienas sribas nenorėjo kasti. Tada sukrovė lavonus į krūvą, apdėjo šiaudais, uždegė ir paliko. Apie tai sužinoję giminės daugumą žuvusių spėjo parsivežti ir palaidoti. Likusieji

⁹ G. Balčiūnaitis, „Ir Viešpats jų priglaudė dvasią...“, *Darbas*, 2015 m. sausio 15 d., p. 6.

¹⁰ K. Garšva, Partizanų kovos Joniškėlio apylinkėse, *Joniškėlis*, sud. E. Petrovas, A. Garliauskas, Vilnius, 2007, p. 316.

Paminklas Tetirvių kapinėse Telšių kaime žuvusiems partizanams. 2011 m. G. Balčiūnaičio nuotr.

buvo užkasti toje vietoje¹¹. Atgimimo metais ieškant palaikų, atkas-toje duobėje buvo aptikti septynių partizanų palaikai. Juos pagarbiai palaidojo Joniškėlio mieste, prie paminklo karininkui Jonui Stapulio-niui. Buvo pastatyta 30 kryželių su žuvusių partizanų pavardėmis, tie-sa, daugelis kapų yra kenotafai. Austakynėje, vietoje, kur rasti užkasti partizanai, 1999 m. buvo pašventintas paminklas ir atstatytas kryžius.

Žymiausi partizanai, kilę iš Pasvalio krašto

Bronius Krivickas-Vilnius (1919–1952) gimė Pervalkų kaime, tuometiniame Pasvalio valsčiuje, septynių vaikų šeimoje. Dar bū-damas vaikas su tėvais persikėlė gyventi į Suosto bažnytkaimį Ne-munėlio Radviliškio valsčiuje. Vienintelis iš vaikų baigė mokslus, studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Reiškėsi kaip litera-tas, žurnalistas, kritikas, bendradarbiavo periodiniuose leidiniuose

¹¹ Ten pat, p. 317.

Atminimo kryžius
Pasvalio buvusioje
turgaus aikštėje pokariu
čia išniekintiems
partizanams. 2013 m.
G. Balčiūnaičio nuotr.

„Naujoji Romuva“, „XX amžius“. 1944 m. pradėjo mokytojauti Biržų gimnazijoje, dirbo tik keturis mėnesius. Gavęs šaukimą atvykti į Biržų NKVD būstinę, nenuėjo, supratęs, kad veikiausiai negriš. Netrukus pasekė brolių pėdomis – pasirinko partizaninės kovos kelią. Partizanavo netoli Suosto, apsistodavo pas pažįstamus žmones, turėjo įsirengęs bunkerį žmonos tėvų sodyboje. Niekada nenustojo rašyti, priešingai, 1948–1949 m. buvo patys produktyviausi: parašė daugumą savo sonetų, išvertė 70 Gėtės eilėraščių. B. Krivickas prisidėjo prie pagrindžio spaudos gyvavimo, redagavo leidinius, pats į juos rašė. Buvo partizanų būrio vado pavaduotojas, kovos draugų gerbiamas, vadintas „profesoriumi“. Blėstant partizaninei kovai, 1951 m. rudenį, B. Krivickas buvo paskirtas

Rytų Lietuvos srities štabo Visuomeninės dalies viršininku, jam suteiktas kapitono laipsnis. Už jo galvą NKVD siūlė 5 tūkstančių rublių premiją. Tačiau jos neprireikė. B. Krivickas žuvo 1952 m. rugsėjo 21 d. Raguvos miške, priešindamasis bunkerį apsupusiam priešui. Kovos draugus išdavė saugumiečiams į rankas patekęs partizanų apygardos vadas Jonas Kimštas-Žalgiris. Nušautų partizanų palaikai buvo užkasti čia pat miške. Tik po metų jie slapta perlaidoti Putiliškių kaimo kapinaitėse. Partizaninėje kovoje žuvo ir du Broniaus Krivicko broliai. Tėvų sodybą Suoste sudegino baudėjai¹².

Pasvalio krašto poetas Jonas Mikelinskas yra pasakęs: „<...> mano bičiulis, intelektualas, poetas ir literatūrologas Bronius Krivickas, <...> dėl pačios sovietų santvarkos represinės, nusikalstamos prigimties buvo priverstas nutraukti taikų darbą Biržų vidurinėje mokykloje ir imti ginklą į rankas, „nors ir nešvietė laimėjimo viltis“, kaip jis rašė viename savo eilėraštyje. O šiandien jis žinomas ne tik kaip iškiliausias ginkluotos rezistencijos meto poetas, bet ir kaip Vyčio kryžiaus kavalierius, atidavęs savo gyvybę kovoje už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę“¹³. Partizaninio laikotarpio B. Krivicko kūryba išliko rankraštiniame rinkinyje „Žiaurusis dievas“.

Iš Pasvalio kilęs **Vladas Juozokas-Petraitis** (1920–1946) baigė Karo mokyklą. 1944 m. kaip jaunesnysis leitenantas įstojo į generolo Povilo Plechavičiaus suburtą Vietinę rinktinę, dalyvavo susirėmimuose su lenkų Armija Krajova Pietryčių Lietuvoje. Vokiečiams likvidavus Vietinę rinktinę, V. Juozokas su bendražygiais pasitraukė į miškus. Baigiantis karui, 1944 m., išvyko į desantininkų mokyklą Vokietijoje. Jau tuo metu suprato, kad teks grįžti ir kovoti partizaniniu būdu. Dar tais pačiais metais buvo atskraidintas į Miežiškių apylinkes prie Žaliosios girios. Kadangi turėjo karininko laipsnį, tapo Žaliosios rinktinės

¹² A. Kazlauskas, „...Už didžią tiesą aš šiandieną kaujuos...“, *Šiaurietiški atsivėrimai*, 2004, Nr. 2, p. 3.

¹³ Bronius Krivickas; prieiga per internetą: <https://www.rasyk.lt/rasytojai/bronius-krivickas.html> [žiūrėta 2018 05 10].

partizanų vadu. Iš pradžių veikė Levaniškio miške, čia sutelkė vyrus į Kęstučio partizanų būrį. Turėjo iš vokiečių gautus planus, kur miškuose paslėpti ginklai ir šaudmenys, tad jų nestokojo. Vėliau persikėlė į Eimuliškio, Jakubonių miškus Pušaloto apylinkėse. V. Juozokas buvo reiklus, sąžiningas ir teisingas vadas. Žuvo 1946 m. vasario 13 d. Ažagų kaimo (dab. Panevėžio r.) laukuose, netoli Spirakių: pateko į pasalą ir sunkiai sužeistas nusišovė¹⁴.

Partizanų vadas **Jonas Misiūnas-Žalias Velnias** (1910–1947) gimė Valmonių kaime, Pušaloto valsčiuje. Nepriklausomybės metais dirbo pasienio policijos viršila, vokiečių okupacijos laiku tarnavo geležinkelio apsaugos policininku Kaišiadoryse. 1944 m. įstojo į generolo Povilo Plechavičiaus Vietinę rinktinę, tačiau netrukus išėjo partizanauti Trakų apskrityje. Vadovavo Didžiosios kovos rinktinei, vėliau išaugusiai į apygardą. Buvo partizaninės žvalgybos specialistas, nuolat keitė savo veiklos būdus ir vietą. Deja, pats neišvengė priešų spąstų, kuriuos paspėdė garsusis provokatorius Juozas Markulis-Erelis. 1946 m. rugpjūčio 14 d. J. Misiūnas buvo suimtas, kai atvyko į NKVD surengtą „pasitarimą“ Vilniuje. Vėliau jo slapyvardis buvo naudojamas rengiant fiktyvius nurodymus miške likusiems partizanams. J. Misiūnas buvo išvežtas į Maskvos kalėjimą ir ten žuvo 1947 m. pavasarį. Palaidojimo vieta nežinoma. Jo žmona dar vyrui gyvam esant buvo terorizuojama enkavedistų, išsiųsta perduoti laiško vyrui žuvo mūšyje. Trys nepilnamečiai vaikai išvežti į vaikų namus Kaliningrado srityje.

J. Misiūnui 1997 m. pripažintas kario savanorio statusas (po mirties), 1999 m. kovo 19 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jis apdovanotas Vyčio Kryžiaus 2-ojo laipsnio ordinu, jam suteiktas pulkininko laipsnis¹⁵.

¹⁴ A. Kazlauskas, min. veik., p. 5.

¹⁵ Jonas Misiūnas-Žalias Velnias; prieiga per internetą: <http://genocid.lt/centras/lt/353/a> [žiūrėta 2018 05 10].

Žurnalistas, rezistentas intelektualas **Julijonas Būtėnas-Stėvė** (1915–1951) gimė Dovyduų kaime, Joniškėlio valsčiuje. Mokėsi Linkuvos gimnazijoje, čia pasireiškė jo rezistencinis charakteris. Studijavo ekonomiką ir teisę Kauno Vytauto Didžiojo universitete, 1937 m. baigė Karo mokyklą atsargos jaunesniojo leitenanto artilleristo laipsniu. Bendradarbiavo periodinėje spaudoje, rašė tarptautinės politikos klausimais. Lietuvą okupavus sovietams J. Būtėnas pasitraukė į Berlyną, kur jau buvo apie tūkstantį lietuvių pabėgėlių. Šioje aplinkoje subrendo Lietuvos aktyvistų fronto idėja, kuri netrukus ir realizuota. Pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis J. Būtėnas grįžo į tėvynę ir leido laikraštį „Į laisvę“. Karo metais kaip žurnalistas ir ryšininkas dažnai lankėsi Berlyne. Gerai suvokė, kad ir bolševizmas, ir nacizmas Lietuvai yra pražūtingi. 1944 m. generolo Povilo Plechavičiaus Vietinėje rinktinėje dirbo spaudos ir informacijos skyriuje. Vokiečiams išvaikius rinktinę kalėjo Salaspilio, vėliau Gdynės koncentracijos stovykloje, iš kurios pabėgo. 1943 m. Vokietijoje buvo įkurtas Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK). J. Būtėnas tapo jo informacijos biuro vedėju, vėliau dirbo kariniame skyriuje.

Svarbiausias J. Būtėno rūpestis buvo ne kova ginklu, o blėstančių rezistencinių nuotaikų dvasios palaikymas spauda, atsišaukimais, leidiniais. Vis dėlto jis pats veržėsi į kovą, todėl baigė žvalgybos kursus Vokietijoje ir 1951 m. pavasarį nusileido parašiuo Kazlų Rūdos miškuose. Kovoti ilgai neteko – po mėnesio, apsuptas NKVD kareivių, J. Būtėnas žuvo bunkeryje. Tikslė mirties priežastis liko neaiški. Galbūt nusišovė. Yra nuomonių, jog tai buvusi porininko ir kovos draugo Jono Kukausko išdavystė. Jis pats sakėsi nušovęs J. Būtėną, be to, nebuvo nubaustas jokia realia bausme ir gyveno kaip laisvas pilietis¹⁶.

Pasvalio kraštas 1945–1953 m. buvo atokiau nuo partizaninės kovos centrų. Nėra tikslių duomenų, kiek žmonių kovojo miške, kiek žuvo ar kitaip nukentėjo minėtu laikotarpiu. Po 1945 m. vyko tik pavieniai su-

¹⁶ Biografiniai duomenys paimti iš knygos: Sakalai parskrido: *Julijonas Būtėnas atminties liudijimuose*, sud. Vitalija Kazilionytė, Kaunas, 2008.

sidūrimai, išprovokuoti atsitiktinai ar dėl išdavysčių. Kita vertus, kraštas užaugino Lietuvai atsidavusių vyrų, kurių siekiamas įgyvendinti reikėjo platesnės erdvės, todėl jie kovėsi ir žuvo toli nuo tėviškės. Bėgant dešimtmečiams, laisvės kovų atminimas tampa vis svarbesne pilietinės visuomenės ugdymo priemone.